

EN POLITISK MARTYR

Pastor Sofus Holm i Skjoldborg.

Af F. Elle Jensen.

At Vilhelm Birkedal efter sin ejendommelige Bøn 1864 i Ryslinge Kirke: ”Gud, giv Kongen et dansk Hjerte, om det er muligt!”, der siden efterfulgtes af et indirekte Angreb paa ham i Rigsraadets Folketing, blev afsat fra sit Embede, er vel kendt. Derimod er der nu sikkert kun faa, der husker, at samme Skæbne en god halv Snes Aar senere ramte en jydsk Præst, fordi han, ganske vist ud fra andre Forudsætninger end Birkedal, fra Prædikestolen var fremkommet med nedsættende Udtalelser om Christian IX, hvem han i utilslørede Vendinger beskyldte for Grundlovsbrud. I det følgende skal der i Korthed redegøres for denne tragiske Sag¹).

1876 blev hidtilværende Kapellan i Østrup paa Fyn *Sofus Holm* udnævnt til Sognepræst for Skjoldborg og Kallerup Menigheder i Thy. Han var født 1837 i Udby paa Fyn, hvor hans Fader var Præst, blev Student 1854, teologisk Kandidat 1862 og fik saa Plads som Huslærer hos Pastor Immanuel Barfod i Sørup i Angel²). Barfod satte megen Pris paa ham for hans redelige, sandhedskærlige og samvittighedsfulde Væsen, men kunde paa den anden Side ikke undgaa at lægge Mærke til den feberagtige Uro, der var over ham, naar han drøftede aandelige Spørgsmaal, ligesom han var meget yderliggaaende i sine Sympatier og Antipatier; Slesvig-Holstenerne, der udgjorde Sognets Flertal, rasede han imod, saa Barfod for Freds Skyld maatte bede ham være mere forsigtig. I Krigen 1864 deltog han som menig, blev saaret ved Dybbøl, udnævntes til Løjtnant og kom tilbage til Hæren Dagen før den tyske Overgang til Als, men blev siden atter Huslærer, denne Gang paa Ourupgaard. Der var han halvandet Aar, men opsagde saa sin gode Stilling efter en Strid om nationale Spørgsmaal med Godsejer Tesdorff, med hvem han ellers havde levet i god Forstaaelse. Antagelig har han hævdet yderliggaaende nationalistiske Anskuelse over for ham, da han, som han udtrykte sig over for Barfod, kun levede og aandede for eet, nemlig Tyskernes Udjagelse af Sønderjylland. Det var derfor vel ogsaa det, der i Forbindelse med en Øjensvaghed, han havde paadraget sig under Krigen og som nu brød op igen - fik ham til efter at have haft en anden Plads atter at træde ind i Hæren (1867-68), og han var nu i nogen Tid garnisoneret i Fredericia.

Men samtidig var han kommet ind i en stærk aandelig Gæring. I denne Sindsstemning traadte han i nærmere Forbindelse med sin Svoger, den kendte Præst i Gylling Otto Møller³), som var gift med hans Søster, og under Paavirkning af ham sluttede han sig nu afgjort til den grundtvigske Anskuelse. Alligevel var han i en stadig Uro; i sit Hjem, hvortil han var rejst, vilde han tvinge en Søster til at antage ”den rette Tro”, og han talte hele Tiden om at tage til København for at se Grundtvig. Til sidst fandt Familien det rettest i Vinteren 1868-69 at lade ham indlægge paa Kommunehospitalet, hvor han ogsaa var meget oprevet, snart højt oppe, snart det modsatte og vanskelig at omgaa, men hvorfra han dog atter hurtigt blev udskrevet. Der indtraadte derefter en Bedring i hans Tilstand, og 1870 blev han personel Kapellan hos den gamle Pastor P. Larsen i Østofte⁴), skønt han tidligere ikke havde kunnet tænke sig at tjene i Folkekirken, derimod nok at blive Frimenighedspræst, eventuelt Friskolelærer, trods de dermed forbundne trange ydre Kaar.

I Østrup, hvor han levede meget tilbagetrukket og ikke kom meget sammen med sine gejstlige Kolleger, vedblev han at studere Grundtvig, ligesom han vist maa være traadt i nærmere Forbindelse med Befolkningen paa Egnen; ellers forstaar man ikke rigtigt, at han nu politisk slog om og blev fuldblods Venstremand, et Forhold der førte til et Brud med hans konservative Svoger i Gylling.

Man vil forstaa, at det var en uligevægtig Mand, der 1876 blev Sognepræst i Skjoldborg. Der var dog i det daglige intet usædvanligt at mærke paa ham, og kan man dømme fra hans senere Indlæg

¹ Det følgende bygger hovedsagelig paa det i Højesterets Arkiv henliggende Materiale: Forhørene for Politiret og Provsteret, dennes og Landemodets Domme med Bilag samt Aktstykker ved Proceduren for Højesteret, hvis Dom findes i Højesteretstidende 1878, S. 440.

² Immanuel Barfod, Sørup 1854-64, derefter Herredskirke til 1874 og Vaabensted til 1898. Anset Genealog og Personalhistoriker.

³ Otto Møller, Præst i Gylling 1870-1915.

⁴ P. Larsen. Præst i Østrup 1818-77, f. 1785.

for Retten, har hans Prædikener været særdeles vel gennemtænkte. Hans Væsen var jævnt og ligefremt, og han omgikkes gerne Smaafolk, hvad mange af de velstaaende, konservative Bønder ikke ret syntes om, saa meget mindre som han ikke lagde Skjul paa sine politiske Meninger. Alligevel var der noget unormalt ved ham. Under et Besøg af Kapellan Clausen fra Nykøbing sagde han til denne, at det duftede af Oranger om ham, hvad der var et Tegn paa, at han havde en eller anden Dyd. Lugtede nogen af Nelliker, angav det energisk Forsagelse af Djævelen, Rosenduft betød Kærlighed, og den kunde fylde Kirken, naar han prædikede. Man havde, mente han, noget lignende i Kirkehistoriens Beretninger om Vellugten fra Martyrbænken, og han var uimodtagelig for sin Gæsts Indvendinger.

Den 12. April 1877 udstedte Ministeriet Estrup sin første provisoriske Finanslov, der vakte den største Harmе og Forbitrelse ude i Landet og gav Venstre Anledning til at rette de haardeste Angreb paa Regeringen for dens ulovlige Fremgangsmaade. Ogsaa Holm blev grebet af denne Stemningsbølge, og yderliggaaende og uligevægtig som han var, kom han ind paa den Tanke, at det maatte være *hans* Pligt offentligt at sige Sandheden og gøre det, saa det blev hørt paa rette Sted, .ved at placere Ansvar for det skete Brud paa Landets Grundlov hos Rigets første Mand, Kongen, som tværtimod at hindre Uretten ved sin Tilslutning og Underskrift netop havde fremmet den. At det kunde skaffe ham selv alvorlige Ubehageligheder, var han klar over, men for Sagens Skyld var han villig til at finde sig i, hvad der maatte komme.

Han besluttede sig da til at sige, hvad han havde paa Hjerte, fra Prædikestolen i sine Kirker, og han valgte den 22. April (3. Søndag efter Paaske) dertil. At hans midlertidige Husbestyrerinde, Lærerenken Md. Fredskilde, til hvem han havde betroet sig, advarede ham, hjalp ikke, og lige saa lidt nyttede det, at Lærer Bjørndal Poulsen, Skjoldborg, der vikarierede som Kirkesanger i Kallerup og kørte med Præsten dertil om Formiddagen, og et Par Mænd, der var med paa Vognen, prøvede paa at faa ham paa andre Tanker.

Den første Del af Prædikenen indeholdt intet usædvanligt, thi at han fremhævede Talefriheden som en menneskelig Rettighed, nødvendig for vor aandelige Udvikling, og paapegede, at det var vor Skyldighed at sige Sandheden, men modbydeligt ved at tale andre efter Munden at bestyrke hinanden i det urette, kunde ikke vække nogen Forargelse. Men efter dette vendte han sig til Dagens Begivenheder: Kongen havde lagt Haand paa Grundloven, "min, din og hver dansk Mands Ret" og med dette Angreb paa vor Grundlov brudt sit edeligt bekræftede Ord, saa at han ikke mere med Rette kunde være Konge for os. Dagens Epistel formanede til at ære Kongen, men det gjorde man ikke ved at forholde ham Sandheden og snakke ham efter Munden, saa han derved blev befæstet i Uretten, men ved at sige ham den, og selv om vi efter Bibelen skal bede for ham, gælder det ikke det lovstridige Regimente, for hvis Afskaffelse vi nok maa bede. Og fordi han har krænket Tro og Love, bør han nu nedlægge Kronen, saa han ikke bliver det Folk til Skade, som han er sat til at gavne, og som ikke er tjent med en Meneder til Konge, hvad heller ikke er efter Guds Vilje, thi han under os en ærlig og skikkelig Mand. Vi skal vel gengælde ondt med godt, men dog ikke ofre Folkets Ret for at føje Kongen; det vil kun føre til Fremme af Tyranni og Hoveri, altsaa til det onde, og være Forræderi mod Liv og Frihed. Derfor er det ogsaa bedst at tale rent ud og sige, hvad ret er, saa det kan høres over Danmark. Selv havde Holm aflagt Ed for Grundloven, men af det fulgte, at det var hans Skyldighed at tale, og sin Ed til Kongen vilde han krænke ved at tie. Han vilde ikke Kongen til Livs eller dømme ham, men i Livets Tjeneste maatte han værne den af ham angrebne Ret, og han haabede, at det, der nu var sket, maatte blive Anledning til den borgerlige Friheds Sejr, til Ordets Befrielse og dermed til den kristne Menigheds Udvikling. I Bønnen efter sin Prædiken bad han for Kongehusets Medlemmer, mest for Kongen, at han maatte omvende sig til Folket og nedlægge Kronen, som han ikke længere bar med Rette.

Holms voldsomme Ord vandt imidlertid ingen Tilslutning i Menigheden, som han havde ventet, tværtimod vakte de stor Forargelse; kunde det gaa, kunde alting gaa, sagde man bagefter. Han mærkede selv Misstemningen, saa om Eftermiddagen i Skjoldborg var hans Udtalelser langt mere afdæmpede, og der var intet usædvanligt i hans Kirkebøn.

Men Rygtet om, hvad der var blevet sagt i Kallerup, bredte sig hurtigt, og allerede d. 25. April indfandt Herredsfogeden, Borgmester Clausen, Thisted⁵), sig i Skjoldborg for i Sognefogedens Hjem at afhøre Læreren og hans to Vognfæller, og paa deres Udsagn indkaldte han derefter Præsten til Forhør Dagen efter paa Raadhuset.

Her vedstod Holm ganske sine Udtalelser, som han erklærede at have fremsat med fuldt Overlæg, og han hævdede, at det ikke kunde være strafbart at kalde en Mand Meneder, naar han var det; tværtimod var det rigtigt. Han gentog, at det havde været hans Pligt at sige Kongen Sandheden; erkendte han den og nedlagde Kronen, kunde han maaske igen faa den af Folkets Haand.

Efter dette overvejede Herredsfogeden at arrestere Holm, men opgav det, da denne - ganske vist under Protest, fordi der for Tiden efter hans Opfattelse ikke eksisterede nogen lovlig øvrighed havde lovet indtil videre at afstaa fra alle Embedshandlinger og ikke at forlade Jurisdiktionen.

Ogsaa den kirkelige øvrighed kom i Bevægelse. Den 26. April mødte efter Tilsigelse Lærer Bjørndal Poulsen i Thisted for at aflægge Beretning om det skete for Provst Rohde⁶), som samme Dag lod saavel den fraværende Biskop Lind som hans fungerende Stedfortræder, Stiftsprovst Gad, og Kultusministeriet tilflyde Meddelelse derom⁷). Ligeledes indsendte Herredsfoged Clausen Udskrift af Forhøret over Holm til Justitsministeriet med Forespørgsel om, hvorvidt der skulde rejses Tiltale mod ham, Svaret kom omgaaende. Den 30. April befalede Kultusministeren at suspendere Præsten, som derefter skulde stilles for en Provsteret til Paadømmelse af hans Optræden, herunder - efter Forhandling med Justitsministeriet - om han ogsaa havde overtraadt Straffelovens § 90 (Majestætsfornærmelse).

Mens den beskikkede Aktor, Sagfører Lykke, Thisted, i sit Indlæg holdt sig til disse Anklagepunkter, hvorved man for det sidstes Vedkommende fremhævede som en skærpene Omstændighed, at Præsten havde fornærmet Kongen under Udøvelse af en Embedshandling, afviste Holm at antage en Defensor; han vilde selv føre sin Sag, men han anerkendte iøvrigt ikke Rettens Kompetence, da Dommerne, Herredsfoged og Provst, som *kgl.* Embedsmænd ikke kunde være upartiske i det foreliggende Tilfælde. Videre hævdede han i sit Forsvar, at enten var det Folketinget, og det vilde faktisk sige Flertallet af Befolkningen, som ved uretmæssige Overgreb havde fremkaldt Provisoriet, eller ogsaa maatte det være Kongen og Regeringen, der stod paa Lovløshedens Grund, og han havde i Kirken kun gjort Indsigelse mod den teoretiske Mulighed, at det sidste var Tilfældet. Men var den rigtig, havde han ikke krænket Kongen, men kun Folket og dets Ret, og saa matte han (Holm) frikendes.

Der var i det hele taget intet, der tydede paa, at Holm fortrød sin Tale, og han var, naar han var sammen med Lærer Bjørndal Poulsen, meget opstemt. Han sagde, oplyste denne i Retten, at det ville være let at samle nogle Tusinde unge Mænd til at storme Vaabenkammeret i København, afvæbne Hæren, og kuldaste det bestaaende Styre, og det vilde han selv med til; Bjørndal Poulsen mente dog, at det kom som en pludselig Indskydelse, da hans Tale var meget springende. Han havde ogsaa udtalt, at han før havde sat sit Liv i Vove for Landets Skyld, saa han var heller ikke bange nu.

I Forhørene søgte Retten at faa Klarhed over, om Holm muligt kunde tænkes at have handlet i Sindssyge, efter at hans Broder, Dyrslæge Holm i København, havde gjort Biskoppen opmærksom paa, at han i sin Tid havde haft et Anfald deraf, og skrevet til Provst Rohde, at han troede, han var unormal, og at han stadig havde nogle mærkelige Ideer: F. Eks. mente han, at Højskoleuddannelse stod over Universitetsdannelse, og at Kronprinsen var mindre skikket til et Embede end Søren Kjær⁸). Folk i Skjoldborg, der afhørtes, havde dog ikke mærket til noget i den Retning; det samme sagde Pastor Gad i Hundborg, der havde kendt ham i et Aar, og Pastor Dam i Thisted kunde kun melde om, at Holm var i Stand til at fremkomme med stærke Udtalelser, naar de kom ind paa Politik. Pastor Clausens Beretning om sit Besøg hos ham og Pastor Barfods Oplysninger om hans tidligere Liv kunde derimod nok tyde paa det modsatte.

⁵ H. H. E. Clausen, Borgmester i Thisted 1873-1907.

⁶ Nik. Vilh. Rohde, Præst i Thisted 1875-92, Provst for Hundborg-Hillerslev Herreder.

⁷ Aalborg Bispearkiv i Journalsager 1877 (Landsark. Viborg).

⁸ Gaardejer Søren Kjær, Medl. af Folketinget 1856-81.

Under alle Omstændigheder ønskede Retten imidlertid et sagkyndigt Skøn, hvorfor den dekretede Arrest over ham og efter Forhandling med Justitsministeriet lod ham indlægge paa Sindssygehospitalet i Aarhus til nærmere Observation (9. Maj).

Den 5. Juli forelaa Overlæge Selmers Erklæring. Den gik ud paa, at Holm i det hele maatte anses for tilregnelig, selv om han havde nogle excentriske Meninger med politiske Stikord og Fraser, og den afviste en direkte Forbindelse mellem hans Tilstand nu og Anfaldet 1869, selv om der jo var Mulighed for en saadan, da han var stærkt disponeret for Sindssyge, og denne i en given Situation nok atter kunde komme til Udbrud.

Det vilde være urigtigt at kalde denne Erklæring for klar, men alligevel lagde Provsteretten den til Grund for sin Kendelse, der faldt den 17. August. Holm - der iøvrigt efter Opholdet i Aarhus atter var sat paa fri Fod - kendtes efter Straffelovens § 90 skyldig i grov Fornærmelse af Kongen og i Overtrædelse af saavel Danske Lovs som Kirkeritualets Forbud mod fra Prædikestolen at drøfte politiske Anliggender i Stedet for snarere at formane til Lydighed mod de kongelige Anordninger og Befalinger. Derimod var det utvivlsomt et Overgreb, at man ogsaa bragte Straffelovens § 141 i Anvendelse imod ham, thi at han havde misbrugt sit Embede til Krænkelse af private eller offentlige Interesser til egen Fordel, var absolut urigtigt, da han havde handlet ud fra helt og holdent uselviske Motiver. Ved Udmaalingen af Straffen mente Retten dog at burde tage Hensyn til hans Retsindighed, hensynsløse Sandhedskærlighed og hæderlige Vandel, hvad imidlertid ikke hindrede den i at fælde en meget haard Dom: Embedsfortabelse, 8 Maaneders Forbedringshus og Udredelse af Sagens Omkostninger. Til Holms Forsvar for sin Handlemaade og det berettigede eller uberettigede i hans Anklage af Kongen tog den intet Hensyn og indlod sig overhovedet ikke paa den - hvad den ganske vist heller ikke var kompetent til.

Denne Dom appellerede baade Holm og Kultusministeriet til Landemodet. Holm ønskede heller ikke denne Gang nogen Defensor, men leverede selv et Indlæg, der set fra hans Standpunkt ikke var skrevet uden Dytighed. Han henholdt sig her til, at Provsteretten ikke havde gendrevet hans Udtalelser om Kongen, ligesom han hævdede, at denne ved at omstøde Grundloven havde omstødt sin egen Uansvarlighed; betød hans Ed intet, kunde han jo, om han vilde, forraade sit Land og endda være uden Ansvar. At læse Grundloven, som Regeringen gør det, er som naar en vis Mand læser Bibelen. Og er det Ministeriet, der har Hovedskylden, har han ikke Ret til med det at paaføre Landet Skade; ogsaa paa den Maade ophører hans Ansvarsfrihed. Han maa i det hele som andre respektere Tro og Love og bøje sig for Sandheden. Er dette ikke rigtigt, da "har jeg i Sandhed forset mig groft, men saa skal jeg ogsaa med Guds Hjælp med Sindsro tage Følgerne af *slig* Fejltagelse og ønsker blot, at jeg aldrig maa tage værre fejl." Landemodet (Stiftamtmand Dahlstrøm og Biskop Lind)⁹) stadfæstede imidlertid Provsterettens Dom, idet dog Biskoppen voterede for, at Forbedringshusstraffen blev omsat til 1 Aars simpelt Fængsel. (Den 16. Oktober).

Efter Holms ønske appelleredes Sagen derefter til Højesteret. Her procederede Aktor, Etatsraad Bentzen, til Stadfæstelse, idet han skildrede Præsten som en i alle Retninger eksalteret grundtvigiansk og ultrademokratisk Sværmer, mens Defensor, Højesteretsadvokat Henrichsen, inden Dom fældedes, ønskede en ny Udtalelse fra medicinsk Side om hans sjælelige Tilstand og derfor begærede Aktstykkerne forelagt for Sundhedskollegiet. Dettens Erklæring forelaa den 5. April 1878, og den tog paa det afgørende Punkt Afstand fra Overlæge Selmers, idet den konkluderede i, at som Anfaldet 1869 syntes at have været et akut Udbrud af en kronisk Tilstand, var det samme sikkert Tilfældet nu, saa man maatte gaa ud fra, at Holm havde været sindssyg, altsaa utilregnelig, hin Dag paa Prædikestolen.

Denne Erklæring ændrede fuldstændig Sagens Stilling. Af Højesterets Voteringsprotokol (den 25. April 1878) fremgaar det, at Assessorerne ganske vist ikke fandt den helt tilfredsstillende, fordi den ikke som Selmers byggede paa en egentlig Undersøgelse af Præsten, men alene paa de tilstillede Dokumenter, og der var derfor ogsaa nogen Stemning for at stadfæste Landemodets Kendelse i Biskoppens Formulering, men paa den anden Side kunde de heller ikke skyde en Udtalelse af den højeste Sagkundskab til Side. Følgen blev, at de afsagde Frifindelsesdom over Holm.

⁹ Fr. Chr. Dahlstrøm og Peter Engel Lind, henholdsvis Stiftamtmand og Biskop i Aalborg 1856-88 og 1875-88.

Hermed var Myndighedernes Aktion mod Pastor Holm fuldstændig afvist, og han kunde *for saa vidt* være forblevet i sit Embede. Men da Sundhedskollegiet i sin Erklæring havde betegnet ham som disponeret for stærke sjælelige Brydninger, Overspændthed, Mangel paa Ligevægt og roligt Omdømme som en Følge af en kronisk Sygdomstilstand, havde Ministeriet heri et Paaskud til administrativt at afskedige ham med Pension, og dette skete den 14. Juni samme Aar.

Fra Skjoldborg flyttede Holm til Vendsyssel, hvor han købte en Ejendom og Mølle i N. Bindslev. Her traadte han i Forbindelse med den ejendommelige Pastor Henriksen i Vejby, med hvis Søster han 1883 blev gift, og sluttede sig, udpræget som han selv var, til den af ham ledede aandelige Retning, en Slags grundtvigsk Pietisme, om man kan bruge den Benævnelse¹⁰). Senere flyttede han til Vraa, og en Overgang ønskede han atter at komme i gejstlig Virksomhed, idet han søgte et Par Embeder, dog uden at faa dem, men ogsaa uden at hverken Biskop Schouboe¹¹) eller Ministeriet havde noget at indvende mod ham personlig, efter at han da med vedlagt Lægeattest havde gjort Kongen Afbigt for sin tidligere Optræden. At senere den konservative Biskop Fr. Nielsen¹²) ud fra en meget tvivlsom Fortolkning af en Forordning fra 1696 nedlagde Forbud mod, at han udførte kirkelige Handlinger i Aalborg Stift, var et uberettiget Overgreb, der gjorde ham ondt og affødte et Par bitre Breve fra ham, fordi han syntes, Biskoppen dermed satte en Plet paa hans borgerlige Ære, idet han ikke havde samme Ret, som man ellers i Praksis plejede at indrømme enhver anden afskediget Præst. Forøvrigt levede han stille og roligt i Stationsbyen, venlig og imødekommende mod dem, der besøgte ham, og uden at tage Del i offentlige Anliggender og Forhandlinger. Han døde 1911.

Der er noget tragisk over Pastor Holms Skikkelse. Der er ingen Tvivl om, at han har været en brav og velmenende Mand, i Besiddelse af gode Evner og levende optaget af sin Tids Problemer, men hans uligevægtige Sind, som han ikke formaaede at beherske, førte ham ud i yderliggaaende Standpunkter, hvis Konsekvenser ikke stod klart for ham. Derfor blev han heller ikke trods sine gode Hensigter nogen Fører, og da han satte alt paa eet Kort, led han Nederlag. Men heller ikke Politikerne skønnede paa hans Iver. "Morgenbladet" i København refererede vel Processen mod ham, som jo tjente til at vise, hvilken Ophidselse Regeringens Grundlovsbrud kunde føre til, men da Sagen var afsluttet, var der ikke mere nogen, der brød sig om ham eller tænkte paa Økonomisk at støtte den Mand, der dog havde mistet sit Embede for sin politiske Overbevisnings Skyld. Han gled ind i Glemselen, og da han døde i Vraa, havde det lokale Venstreblad kun en halv Snes Linier at ofre paa hans Minde.

Kilde: Jyske Samlinger – Ny række. Bd. 3, side 187-94.

¹⁰ Andreas Jensen: Grundtvigianismen i Vestvendsyssel og den Henriksenske Bevægelse. B. Kr. Henriksen, Præst i Vejby 1878-87.

¹¹ N. C. Schouboe, Biskop i Aalborg 1888-1900.

¹² Tidl. kirkehist. Prof. Fr. Nielsen, Biskop i Aalborg 1900-1905.